

Monika Karwacka

Polskie badania nad krytyką literacką Vladimira Nabokova

Acta Polono-Ruthenica 19, 61-70

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Karwacka
Uniwersytet Śląski

Polskie badania nad krytyką literacką Wladimira Nabokova

Oprócz dokonań w dziedzinie artystycznej Wladimir Nabokov pozostawił wybitną spuściznę krytycznoliteracką, której najlepszym przykładem są eseje zawarte w pośmiertnie wydanych tomach wykładów o literaturze rosyjskiej i zachodnioeuropejskiej (*Lectures on literature*, 1980; *Lectures on Russian literature*, 1981, *Lectures on Don Quixote*, 1983), które pierwotnie były tekstami wykładów autora *Lolity* na uniwersytetach amerykańskich¹.

Dodać należy, iż droga do posady wykładowcy literatury nie była prosta, nawet dla wybitnego pisarza rosyjskiego, wtedy jeszcze niezbyt popularnego. Nabokov, funkcjonujący na emigracji w Europie pod pseudonimem Sirin, był jednym z wielu wybitnych artystów, uczonych i myślicieli, którzy uciekli do Ameryki przed Stalinem i Hitlerem – wymienić tu należy m.in. Alberta Einsteina, Thomasa Manna, Bertolta Brechta, Igora Strawińskiego, Marca Chagalla i innych. W przeciwieństwie do wymienionych Nabokov przybył do Stanów bez rozgłosu. Brian Boyd zauważa, że w jednym z wykładów pisarz wyraził ubolewanie, iż uchodźcy rosyjscy, reprezentujący ogromny potencjał myśli i kultury, nie spotkali się z tak ciepłym i życzliwym przyjęciem, jak imigranci antyhitlerowscy². Aż „po lata pięćdziesiąte – twierdzi Boyd – opinia amerykańska nie interesowała się niemal zupełnie rosyjskim pisarstwem emigracyjnym”³.

Wykłady o literaturze to owoc pracy dydaktycznej, jakiej Nabokov podjął się w latach 1941–1958 na dwóch amerykańskich uniwersytetach: Wellesley i Cornella⁴. Wygłosił tam cykl wykładów poświęconych najwybitniejszym powieściom literatury zachodnioeuropejskiej i rosyjskiej. Analizie i interpretacji

¹ Polskie wydania esejów V. Nabokova: *Wykłady o literaturze*, przeł. Z. Batko, Muza S.A., Warszawa 2000; *Wykłady o literaturze rosyjskiej*, przeł. Z. Batko, „Muza S.A.”, Warszawa 2002; *Wykłady o Don Kichocie*, przeł. J. Kozak, „Muza S.A.”, Warszawa 2001.

² B. Boyd, *Nabokov. Dwa oblicza*, Warszawa 2006, s. 210.

³ Ibidem.

⁴ J. Updike, *Wstęp* [do:] V. Nabokov, *Wykłady o literaturze*, Warszawa 2000, s. 20–24.

poddane zostały *Anna Karenina*, *Pani Bovary*, *Mansfield Park*, *W stronę Swana*, *Ulisses* i inne wzbogacone o teksty, które można określić jako okazyjne: *Dobrzy czytelnicy i dobrzy pisarze*, *Sztuka pisarska i zdrowy rozsądek*, *Dedykacja*⁵. Metoda nauczania, jaką się posługiwał, wykluczała dialog ze studentami, narzucała nie zawsze oczywistą dla nich wizję lektury. Tym niemniej uczestnicy kursu poddali się jego swoistemu terrorowi interpretacyjnemu i towarzyszącej mu erudycji, z pożytkiem dla nich samych zresztą. Nabokov zarażał swoim entuzjazmem. We *Wstępie do Wykładów o literaturze* przytoczona została taka oto wypowiedź jednej ze studentek: „Czułam, że potrafi mnie nauczyć czytać książki. Wierzyłam, że przekaże mi coś, co pozostanie we mnie do końca życia – i zostało”⁶.

Wykłady o literaturze i *Wykłady o literaturze rosyjskiej* stanowią niezwykle bogaty materiał do refleksji nad Nabokovowskim dorobkiem krytycznoliterackim, formułującym nowatorskie idee interpretacyjne na materiale uznanych arcydzieł rosyjskich i obcych. Wnikliwa analiza wykładów autora *Lolity* dostarcza także klucza do określenia wzajemnego związku prozy i krytyki Nabokova. Proza krytyczna daje bowiem niepowtarzalną możliwość oglądu jego estetyki. Erudycja, własna oryginalna wizja literatury zapewniają *Wykładowi* wyjątkowe miejsce w historii krytyki literackiej, nie tylko europejskiej.

W niniejszym artykule chciałabym zaprezentować stan badań nad dyskursem krytycznym Vladimira Nabokova we współczesnej myśli literaturoznawczej rosyjskiej i amerykańskiej, odnotowującej największe sukcesy, a na tym tle ukazać polskie osiągnięcia.

Rosyjscy i amerykańscy badacze mają na swoim koncie wiele publikacji naukowych o Nabokowie stojących na wysokim poziomie merytorycznym i metodologicznym. Świadczy o tym chociażby tom rozpraw *Классик без пены*⁷, w którym znalazły się także teksty naukowe poświęcone *Wykładowi o literaturze* i *Wykładowi o literaturze rosyjskiej*. Prace amerykańskich i rosyjskich uczonych, zaprezentowane w języku Puszkina, przedstawiają różne aspekty dyskursu krytycznego pisarza. Większość recenzentów i badaczy *Wykładów* uważa, że „profesor Nabokov” to jedna z masek Nabokova-pisarza, a jego teksty krytyczne stanowią integralną część spuścizny literackiej, którą pozostawił. Robert Alter twierdzi, że strategiczna Nabokovowska metoda analizy dzieł „состоит в достаточно подробном пересказе их сюжета с частным цитированием

⁵ F. Barson, *Metoda edytorska*, [w:] V. Nabokov, *Wykłady o literaturze...*, s. 5–14.

⁶ J. Updike, *Wstęp...*, s. 25.

⁷ *Классик без пены. Литературный мир о творчестве Владимира Набокова: Рецензии, критические отзывы, эссе, пародии*, pod. red. Н.Г. Мельникова, Москва 2000.

длинных пассажей, сопровождаемых несложным комментарием по поводу того, что прочитанный отрывок «восхитительно изящен»⁸. Така metoda, dopełniona obecnością Nabokova i jego efektownym stylem ustnego streszczenia, wywołała „magnetyczny efekt”.

Lina Celkova jako jedna z pierwszych rozważała zależności i związku tekstów krytycznych Nabokova z koncepcjami literaturoznawczymi XX wieku: „Изучая эти лекции сегодня, мы видим, что у Набокова не было какой бы то ни было четкой литературоведческой концепции, четкой программы при рассмотрении истории русской литературы”. Badaczka odnotowuje obecność w dyskursie Nabokova metody biograficznej, a także historyczno-kulturowej i psychologicznej (mowa o koncepcjach Mikołaja Owsianniko-Kulikowskiego)⁹. W swojej dysertacji analizuje problem tradycji Puszkina, a także prozy Gogola, Andrieja Biełego i Fiodora Dostojewskiego, które wpłynęły znacząco nie tylko na Nabokovowską twórczość, ale również na jego rozumienie literatury w ogóle. Celkova dokonuje próby ustalenia miejsca autora *Ady* w historycznej periodyzacji literatury rosyjskiej, podkreślając rozkwit nabokovistyki w ostatnich latach: „Наследие Владимира Набокова, [...] вот уже много лет находится в центре изучения мирового литературоведения. И если еще в начале 90-х годов в отечественной науке можно было назвать одну-две монографии и несколько статей о творчестве Набокова, то на современном этапе мировое набокоеведение обогатилось многочисленными работами русских ученых, по серьезности и глубине исследований вряд ли уступающих западным”¹⁰.

Wielu rosyjskich badaczy, np. A. Dolinin, porównuje Nabokova i Dostojewskiego¹¹, S. Dawydow pisze o związkach Nabokova z dziedzictwem literackim Puszkina¹², W. Lipieckij zestawia twórczość Nabokova i Gorkiego¹³, A. Złoczewska¹⁴ i S. Załygin¹⁵ odnajdują paralele w dziełach Nabokova i Gogola,

⁸ P. Олтер, *Рец.: Lectures on Literatures*, [w:] idem, *Классик без ретуши*, Москва 2000, s. 533.

⁹ Л. Целкова, *Литературоведческие концепции В. Набокова (На материале „Лекций по русской литературе”*, [w:] *Литературоведение на пороге XXI века*, под. ред. П. Николаева, Москва 1998, s. 320–325.

¹⁰ Л. Целкова, *Традиции русской прозы XIX века в романах Владимира Набокова 20–30-х гг. и в романе „Лолита”*, Москва 2001, [online] <www.dissercat.com/content/traditsii-russkoi-prozy-xix-veka-v-romanakh-vladimira-nabokova-20-30-kh-gg-i-v-romane-lolita> (20.07.2013).

¹¹ А. Долинин, *Набоков, Достоевский и достоевщина*, „Старое литературное обозрение” 2001, № 1(277), [online] <<http://magazines.russ.ru/slo/2001/1/dol.html>> (20.06.2013).

¹² С. Давыдов, *Набоков и Пушкин*, „Невское время” 1991.

¹³ В. Линецкий, *Набоков и Горький*, „Вестник новой литературы”, Санкт Петербург 1994, № 7, s. 214–220.

¹⁴ А. Злочевская, *В.В. Набоков и Н.В. Гоголь: На материале романа Защита Лужина*, „Русская словесность” 1997, № 4, s. 24–29.

¹⁵ С. Залыгин, *Набоков и Гоголь*, [w:] С. Залыгин, *В пределах искусства*, Москва 1988, s. 304–306.

a w oparciu o *Wykłady o literaturze rosyjskiej* próbują odnaleźć związki między twórczością Nabokova-krytyka a bohaterami wykładów. Badacze poszukują motywów, sposobu narracji, elementów poetyki podobnych, a nawet takich samych u Nabokova i Puszkina. Władimir Szadurskij¹⁶ odnajduje tekstowe związki w twórczości Nabokova i Czechowa. Pomimo nieskrywanej niechęci i pogardy Nabokova wobec literackich osiągnięć autora *Biesów* dzieła obu pisarzy posiadają wspólny mianownik. Aleksandr Dolinin w swojej pracy konstatuje, że Nabokov czerpał inspirację do napisania swoich powieści z pogardzanych przez niego dzieł Dostojewskiego¹⁷.

Jedną z najbardziej doniosłych prac rosyjskich nabokovistów stanowi rozprawa Andrieja Pawłowa *Проблема читателя в эстетике литературного модернизма: Креативно-рецептивные аспекты лекционного дискурса В. Набокова*¹⁸ z 2004 r. Badacz rozpatruje tu specyfikę dyskursu wykładowego o utworze literackim, przedstawia fenomenologię procesów twórczości i odbioru w estetyce literackiego modernizmu, opisuje doświadczenie hermeneutycznej prezentacji na materiale wykładu o Nikołaju Gogolu. W jednym z rozdziałów monografii Pawłowa pojawia się interesująco ujęte zagadnienie specyfiki gatunkowej *Wykładów* – za dominantę wypowiedzi krytycznych Nabokova badacz uważa streszczenie (*непечказ*). Ostatnia część pracy Pawłowa traktuje o strategiach badania tekstu literackiego w *Wykładach o literaturze rosyjskiej* i kontekście receptywno-dyskursywnym („Стратегии изучения художественного произведения в лекциях по литературе и рецептивно-дискурсивный контекст”). Pawłow w swojej dysertacji stawia interesującą i ważną hipotezę, że *Wykłady o literaturze rosyjskiej* stanowią klucz do zrozumienia epoki modernizmu: „Детальный анализ креативных и рецептивных аспектов лекционной эстетики В. Набокова и соотнесение рассматриваемого дискурса с эстетическими сочинениями других художников слова (многие из них оцениваются в литературоведении как источники взглядов В. Набокова, например, *Мастерство Гоголя* А. Белого) позволяют нам выявить закономерности осмысления проблемы чтения и восприятия в эстетической рефлексии литературного модернизма в целом, а также свойства её дискурсивной организации”¹⁹.

¹⁶ В. В. Шадурский, *В.В. Набоков и А.П. Чехов. К проблеме текстовых связей*, „Набоковский вестник”, Санкт Петербург 1998, Вып. 1: Петербургские чтения, s. 135–141.

¹⁷ Пор. Е.А. Осокина, *Еще раз о любви и нелюбви к Достоевскому: В. Набоков о Достоевском*, [online] <http://lenazar.narod.ru/Nabok_Dost.htm> (20.06.2013).

¹⁸ А. Павлов, *Проблема читателя в эстетике литературного модернизма: Креативно-рецептивные аспекты лекционного дискурса В. Набокова*, [online] <www.dissertcat.com/content/problema-chitatelja-v-estetike-literaturnogo-modernizma-kreativno-retseptivnye-aspekty-lekts> (20.06.2013).

¹⁹ Ibidem.

Zupełnie inny aspekt twórczości krytycznoliterackiej Vladimira Nabokova, w tym wypadku na materiale eseju o Gogolu, pokazuje rosyjski badacz Władimir Woropajew, zauważając, że Nabokov analizuje dzieła Gogola z perspektywy literaturoznawcy-ateisty, który nie rozumie religijnej głębi twórczości autora *Nosa*: „Ни одного вопроса, связанного с жизнью и творчеством Гоголя, он не осветил в значении истинном, единственно приемлемом. Поэтому ему пришлось измышлять и изобретать все что угодно. Подобные измышления многим кажутся гениальными, так как они исходят единственно из ума исследователя и никакими подходящими к случаю знаниями не подкреплены”²⁰.

W ostatnich latach pojawiło się wiele prac poświęconych osiągnięciom literackim Vladimira Nabokova. Oprócz wspomnianych tomów w Rosji w latach 1996 i 1999 ukazały się dwa numery czasopisma „Звезда” poświęcone twórczości autora *Daru*. Rosyjscy nabokowiści organizują również regularne konferencje, powstają rosyjskie strony internetowe, na których publikowane są teksty pisarza, a także opinie czytelników, teksty krytyków i badaczy.

Warto tutaj odnotować jedną z najbardziej doniosłych rozpraw, jakie pojawiły się w ostatnich latach, autorstwa Michaela Glynnna, traktującą także o *Wykładach*. Jej wartość polega na ukazaniu związku myślenia Nabokova z teoriami Henriego Bergsona z jednej i formalizmu z drugiej strony. Glynn dokonuje przeglądu opinii literaturoznawców na temat przynależności pisarza do wybranych szkół literackich i filozoficznych, a następnie konfrontuje je ze swoimi tezami i wnioskami. Sugeruje, że Nabokov w swoich wykładach jest bliższy koncepcjom formalistycznym niż symbolistycznym, ponieważ „jako utalentowany i samoistny nauczyciel literatury wymagał od swoich studentów zaangażowania w poszukiwaniu materialnych cech świata przedstawionego” („As a gifted and indiosyncratic teacher of literature, Nabokov demanded from his students close engagement with the material properties of a depicted Word”). Glynn cytuje komentarz Nabokova do jego wykładu o Kafce, w którym autor *Lolity* mówi o znaczeniu szczegółów i ich wyższości nad ideami – powtarza tę myśl we wszystkich swoich wykładach. Praca Glynnna dowodzi, że zarówno *Wykłady o literaturze*, jak i *Wykłady o literaturze rosyjskiej* w istotny sposób determinują estetykę i poetykę Nabokova. Środowisko amerykańskich literaturoznawców wydaje się zresztą najbardziej zaangażowane w badania, co wynika najprawdopodobniej z faktu, że Nabokov wykładał na amerykańskich uniwersytetach

²⁰ В. Воропаев, *Понимал ли Гоголь себя? Набоков о русском писателе-классике*, [online] <<http://vos.1september.ru/2002/15/8.htm>> (24.07.2013).

i wielu z dzisiejszych badaczy jego twórczości, w tym krytycznej, wywodzi się z grup studentów, z którymi pracował jako profesor. Jest nim na przykład Alfred Appel, który stał się nie tylko wielbicielem jego twórczości, ale również wnikliwym badaczem i jednym z pierwszych amerykańskich nabokowistów²¹.

Pozostaje odpowiedzieć na pytanie, jakie szanse i możliwości zaistnienia w takim otoczeniu mają polscy admiratorzy twórczości Nabokova, wśród których są zarówno recenzenci, krytycy, jak i poważni badacze.

Po publikacji *Wykładów o literaturze rosyjskiej* w 2002 r. pojawiło się wiele pochlebnych, choć zazwyczaj zdawkowych recenzji. Nie można tego powiedzieć o opinii Ryszarda Przybylskiego, który konstatując wysoką wartość wypowiedzi krytycznych Nabokova, odnotowuje ich niepowtarzalność i opozycję wobec ustalonych sposobów widzenia dzieła literackiego: „Cenne są w tych wykładach zgryźliwe uwagi o dorobku badawczym uniwersyteckich historyków literatury. Dotyczy to zwłaszcza mitów interpretacyjnych, które scjentyistyczne literaturoznawstwo podało do wierzenia czytelniczej gawiedzi jako raz na zawsze ustalone nie tyle może prawdy, ile fakty”²².

Radosław Romaniuk jest przekonany o geniuszu Nabokova-interpretatora, który bywa wyrobnikiem, kiedy zamienia się w „nudnego, męczącego nawet samego siebie szkolarza”. Krytyk podkreśla specyfikę *Wykładów*: „Wykłady balansują więc między naukową dociekliwością i pisarskim autotematyzmem, który scala z nich Nabokovowską wizję sztuki”²³. Romaniuk ocenia wykłady wysoko, uważając je za jedno z najwspanialszych dokonań autora *Ady*.

Katarzyna Szumlewicz przedstawia w swojej recenzji główne zagadnienia, które zajmują Nabokova w *Wykładach*. Zauważa ciekawą koncepcję czytania według Nabokova, który instruuje czytelnika, jak należy obcować z literaturą, a także czego można, a czego nie wolno od niej oczekiwać. W recenzji Szumlewicz zaprezentowane są literackie upodobania autora *Zaproszenia na egzekucję*, jego fascynacje, negacje, a także sympatie i antypatie wśród wybitnych pisarzy rosyjskich. Badaczka w swojej interpretacji poszukuje uzasadnienia takich, a nie innych wyborów literackich Nabokova. Następnie przedstawia Nabokovowską wizję idealnego tłumacza, która zakłada przede wszystkim eliminację najczę-

²¹ Zob. A. Appel, S. Karlinsky, *The Bitter Air of Exile: Russian Writers in the West, 1922–1972*, New York 1977; A. Appel, Ch. Newman, *Nabokov: Criticism, Reminiscences, Translations and Tributes*, New York 1970.

²² R. Przybylski, *Wykłady o literaturze rosyjskiej, Nabokov, Vladimir*, [online] <<http://wyborcza.pl/1,75517,858653.html?as=2#ixzz2WUcNeT1p>> (17.06.2013).

²³ R. Romaniuk, *Tamte książki (rec.) V. Nabokov, Wykłady o literaturze rosyjskiej*, „Nowe Książki” 2002, nr 9, s. 45–47.

ściej popełnianych „grzechów”, opisanych przez autora *Lolity* z nieskrywaną przyjemnością i satysfakcją. Konkludując, Szumlewicz stwierdza, iż pomimo „kiepskich”, zdaniem Nabokova, przekładów, na których zmuszony był pracować, udało mu się „sporządzić tak ciekawe wykłady”²⁴.

Literaturoznawstwo polskie może się pochwalić także bardziej znaczącymi dokonaniem. Książka *Świat za słowami Vladimira Nabokova* Anny Ginter zawiera liczne odwołania do koncepcji estetycznych Nabokova w aspekcie bogactwa językowego tej twórczości²⁵. Autorka analizuje niepoliczalne wręcz chwytów językowe stosowane przez Nabokova, zwracając uwagę na ich oryginalność i innowacyjność, które współtworzą niepowtarzalny sens wypowiedzi – nie tylko artystycznej: „Wykorzystywał bowiem swoje niezwykle umiejętności w tworzeniu multijęzykowych łamigłówek słownych. Jego teksty pełne są kalamburów, anagramów, kontaminacji, paronomazji. Do ich rozwiązania potrzebna jest nie tylko znajomość języków obcych, ale także wiedza m.in. z zakresu botaniki, entomologii, historii sztuki. Pisarz nakładał na siebie przeróżne słowa, mieszał ich językowe odpowiedniki, kreując zupełnie nowe twory językowe. I nadal, jako autor, wprowadza w błąd, dając fałszywe wskazówki. Odnalezienie więc ukrytego sensu dostarcza niebywałej satysfakcji i jest nagrodą za uporczywe i nierzadko długotrwałe poszukiwania”²⁶.

Choć dyskurs krytycznoliteracki analizowany jest przez polskich literaturoznawców w niewielkim stopniu, pojawia się coraz więcej opracowań, które poświęcają uwagę temu zagadnieniu²⁷. Wymienić tu należy Monikę Grygiel, autorkę pracy *Nabokov o Gogolu – od fascynacji ku krytyce*²⁸, która skrupulatnie i wnikliwie analizuje rozprawę krytyczną Nabokova, opisuje i wymienia liczne cechy charakterystyczne nabokovowskich rozważań, wskazując na najbardziej

²⁴ K. Szumlewicz, *Z dala od filistrów. [Wykłady o literaturze rosyjskiej – recenzja]*, „Odra” 2003, nr 1, s. 105–107.

²⁵ A. Ginter, *Świat za słowami Vladimira Nabokova. Zabawy słowne i ich przekład*, Łódź 2003.

²⁶ Ibidem, s. 151.

²⁷ Zob.: B. Stempczyńska, M. Karwacka, *Wartościowanie w „Wykładach o literaturze rosyjskiej” Vladimira Nabokova*, [w:] *Rosyjska krytyka literacka. Próby czytania*, pod red. B. Stempczyńskiej, Katowice 2011, s. 92–111; M. Karwacka, *Wykłady o literaturze rosyjskiej Vladimira Nabokova. Próba określenia gatunku*, [w:] ibidem, s. 76–91; eadem, „Лекции по русской литературе” Владимира Набокова в польской аудитории, [w:] *Слово.ру: Балтийский акцент, Калининград 2012*, s. 57–59; eadem, *Набоков-писатель или Набоков-критик? О лекциях по русской литературе*, [w:] *Современная филология: теория и практика*, Москва 2012, s. 57–61; eadem, *Набоковский анализ художественного текста (на материале Лекций по русской литературе)*, [w:] *Русистика и современность*, Rzeszów 2013, s. 13–19.

²⁸ M. Grygiel, *Nabokov o Gogolu – od fascynacji ku krytyce*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LVII, z. 7, Lublin 2009, s. 85–95.

istotne i interesujące fragmenty, które potwierdzają niepowtarzalność idiomu krytycznego autora *Daru*. Podsumowując, Grygiel podkreśla ważny aspekt, który wyróżnia Nabokova-krytyka spośród innych: „Nabokov wyraźnie rozdziela Gogola-człowieka i Gogola-pisarza. Jak widać z nabokovowskiego wizerunku, człowiek z niego godny pożałowania, natomiast wielki pisarz i artysta”. Badaczka uważa, że cechy, który uwydatniają wyjątkowość Nabokova-krytyka, to przede wszystkim jego radykalizm i kontrowersyjność sądów, a także odkrywczność i oryginalność. Według Grygiel bezkompromisowość jego percepcji i oceny literatury rosyjskiej idzie w parze ze zdecydowanym opowiedzeniem się „przeciw literaturze zaangażowanej, literaturze realizmu krytycznego”. Badaczka wskazuje na nierozzerwalny związek twórczości prozatorskiej i krytycznej Nabokova. Uważa, że wyrażona w *Darze*, *Zaproszeniu na egzekucję*, *Bladym ogniu* i *Lolicie* „bezpośrednia krytyka zniewolenia człowieka, apoteoza geniuszu i umiłowanie sztuki” wzbudzą kontrowersje, ale potwierdzają „odkrywczy charakter literackiej metody Nabokova i kategoryczność jego literackiej aksjologii, doskonale tłumaczą także determinację pisarza w krytycznym oglądzie Gogola”²⁹.

Monika Grygiel jest również autorką interesującego tekstu, w którym podkreśla ogromny wkład Nabokova w rozwój współczesnej literatury i twierdzi, że może być on uznawany za jej koryfeusza. Badaczka konstatuje, iż autor *Lolity* nieprzerwanie wzbudza zainteresowanie osiągnięciami literackimi i krytycznoliterackimi: „Zasługi Nabokova dla literatury współczesnej są bezsporne, jego wkład w jej rozwój i nowy kształt niezaprzeczalne, a potwierdzają to nie tylko omówione zagadnienia autotematyzmu i autobiograficzności, lecz także metaliterackość, liryczność, alegoryczność i wiele innych aspektów, które są ciągle przedmiotem badań nad spuścizną Nabokova”³⁰.

Grygiel podsumowuje rozwój badań nad twórczością literacką, metaliteracką, krytyczną i metakrytyczną Nabokova, konstatując zmiany zachodzące w środowisku badaczy: „Jego pisarstwo okazuje się aktualne i inspirujące, a intertekstualne dzieła pisarza ciągle poddają się nowym interpretacjom. Dzisiaj twórczość Nabokova, mimo iż pozostaje hermetyczna, wieloznaczna i intrygująca, budzi znacznie mniej emocji. Dawniej szokujące nowatorstwo dziś uznawane jest za klasykę, chociaż nieprzerwane wywołuje dyskusje, prowokuje do

²⁹ Ibidem, s. 94.

³⁰ M. Grygiel, *Nabokov – koryfeusz kultury współczesnej*, [w:] *Epoka a literatura i język w Słowiańszczyźnie Wschodniej*, pod red. A. Ksenicz, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2013, s. 180.

nowych badań”³¹. Nie ulega wątpliwości, że Nabokovowska spuścizna ze względu na swoją różnorodność i bogactwo „bezustannie pozostaje w kręgu badań licznych środowisk naukowych, a nowe publikacje dzieł pisarza potwierdzają, że jest on «wielkim pisarzem», do którego ciągle się wraca i odkrywa «nowe światy», czego tak bardzo sobie życzył w eseju *Dobrzy czytelnicy i dobrzy pisarze*”³².

Najwybitniejszy polski badacz twórczości Nabokova, Leszek Engelking, oprócz licznych wstępów do powieści pisarza, napisał obszerną monografię o metafizyce jako jednej z najważniejszych wartości estetyki Nabokova³³, odwołując się przy tym do *Wykładów o literaturze rosyjskiej* jako źródła wiedzy i weryfikacji swoich hipotez. Engelking określa warunek obcowania/ rozumienia prozy Nabokova, sformułowany w jego wypowiedziach krytycznoliterackich, a polegający na uważnym i wielokrotnym czytaniu tekstu: „Metoda hermeneutyczna, a przede wszystkim metoda *close reading* w odniesieniu do dzieła Nabokova wydaje się szczególnie właściwa, w gruncie rzeczy nieunikniona. Zarazem trzeba powiedzieć, że żadne narzędzia, które pomagają naprawdę wniknąć w analizowane tu dzieło, nie powinny być *a priori* odrzucane. Interesuje nas tu przy tym jedynie dotarcie do najgłębszych znaczeń analizowanych tekstów i całości twórczości pisarza, traktowanej jako większa od poszczególnych utworów struktura, a nie puste popisy interpretacyjne czy efekciarskie odwołania do modnych strategii badawczych”³⁴.

Reasumując, stwierdzić należy, iż polskie środowisko ogranicza się do wybranych aspektów badań nad krytyką Nabokova. Pewną nadzieję budzą próby śląskich rusycystów, korzystających z wszechstronnego dorobku teoretycznego polonistyki.

Wypowiedzi krytyczne o literaturze obecne są w całej twórczości Nabokova, również artystycznej, gdzie bohaterowie jego powieści wyrażają opinie na temat literatury, propagując jakże często jej odmianę preferowaną przez samego autora. Wykłady są syntezą myślenia Nabokova o literaturze. W *Wykładach o literaturze rosyjskiej* otrzymujemy cenne kompendium wiedzy literackiej wybitnego prozaika epoki modernizmu, słusznie uznawanego dziś za prekursora postmodernizmu. Okoliczności emigracyjne z całą pewnością przyczyniły się do

³¹ M. Grygiel, *Vladimir Nabokov i krytycy – relacje, oceny dawne i współczesne*, [w:] *Kultura literacka emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej XX wieku. Konteksty – estetyka – recepcja*, pod red. A. Woźniak, Lublin 2013, s. 183.

³² Ibidem, s. 184.

³³ L. Engelking, *Chwył metafizyczny. Vladimir Nabokov – estetyka z sankcją wyższej rzeczywistości*, Łódź 2011.

³⁴ Ibidem, s. 4.

ostatecznej postaci Nabokovowskich dzieł artystycznych i wypowiedzi krytycznoliterackich. Dzięki poczuciu wolności, jakiego doświadczył i o którym mówił, Nabokov mógł wyrazić w swoich wykładach niczym nieskrępowane sądy negatywne na temat funkcjonowania literatury i cenzury w ówczesnym Związku Radzieckim. Gorycz wywołana koniecznością opuszczenia ojczystego kraju, utrata języka ojczystego stanowiły kluczowy motyw działań promujących utwory niedocenione lub zakłamate i zafalszowane przez cenzurę radziecką.

Wykłady o literaturze rosyjskiej to bogaty materiał badawczy, którego wieloaspektowość i różnorodność daje niewyczerpane możliwości działań eksploracyjnych, a także stanowi niepowtarzalną sposobność odkrycia oryginalnych i indywidualnych przekonań i opinii wybitnego pisarza, który promując i objaśniając dzieła pisarzy rosyjskich, stworzył oryginalny przewodnik po literaturze rosyjskiej, po literaturze w ogóle, budząc zachwyt dla niepowtarzalności swojej wizji.

Резюме

Польские исследования литературной критики Владимира Набокова

В статье представлено развитие исследований *Лекций по русской литературе* Владимира Набокова в России, Америке и на этом фоне в Польше. Творчество Набокова вызывает постоянный интерес среди исследователей во всем мире, однако литературно-критическое наследие Набокова оставалось вне научного фокуса долгое время, до момента издания *Лекций по литературе*, а потом *Лекций по русской литературе*, сначала в США, а потом в России и Польше. В статье представлена попытка определить масштаб и значение исследований литературно-критического творчества Набокова в разных странах и показать сходство и различие восприятия и интерпретации международных исследователей.

Summary

Polish researches on literary criticism of Vladimir Nabokov

The paper presents development of studies on *Lectures on Russian Literature* by Vladimir Nabokov in Russia, America and on this background in Poland. Works of Nabokov arouses constant interest among researchers all over the world, however, Nabokov's literary-critical heritage remained out of scientific focus for a long time until publishing *Lectures on literature* and later *Lectures on Russian literature* first in the USA and then in Russia and Poland. In the paper there is presented the attempt to determine the scale and significance of studies on literary-critical works of Nabokov in different countries and to show similarities and discrepancies in international researches.

Key words: Nabokov, lectures, criticism, literature, Russian.